

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2025.103.5>

УДК 811.161.2'36-37 І.Вихованець

НАЦІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА УКРАЇНСЬКОГО ДІЄСЛОВА В ТЕОРЕТИЧНИХ ПРАЦЯХ І ПРАКТИЧНИХ ПОРАДАХ І.Р. ВИХОВАНЦЯ

СОКОЛОВА
Світлана Олегівна,

Svitlana
SOKOLOVA,

доктор філологічних наук,
професор, завідувач відділу
стилістики, культури мови та
соціолінгвістики,
Інститут української мови НАН
України;
вул. Михайла Грушевського, 4,
м. Київ, 01001;
e-mail: a-senchuk@ukr.net
ORCID: 0000-0003-0052-6128

Doctor of Sciences in Philology,
Professor, Head in the Department
of Stylistics, Language Culture and
Sociolinguistics,
Institute of the Ukrainian Language of
the National Academy of Sciences of
Ukraine;
4 Mykhaila Hrushevskoho St., Kyiv
01001, Ukraine;
e-mail: a-senchuk@ukr.net

У статті висвітлено теоретичні погляди І.Р. Вихованця на граматичні і лексичні особливості українського дієслова порівняно з російським у проекції на культуромовні поради, відображені в його науково-популярних публікаціях, насамперед у збірці мовознавчих етюдів «Ромовляймо українською». Наголошено на тому, що створення нової академічної граматики на міцних теоретичних засадах, яка б відображала специфічні риси саме української мови, висвітлювала її національну специфіку, учений планував від моменту відновлення української державності, але цю мету реалізовано частково – видано лише «Морфологію». Зауважено, що теоретичні праці науковця доводять, що граматична специфіка української мови полягає в невіддільному поєднанні дієслівності й іменниковості як характерологічної ознаки української мови. Серед специфічних граматичних рис української мови, пов'язаних з дієсловом, виділено: завершеність морфологічного переходу дієприкметників і прикметників в іменники, два полюси дієслівних співвідношень категорії стану – активна дія і результативний стан унаслідок виконання активної дії, невластивість їй активних дієприкметників теперішнього часу, синтетичний спосіб

утворення дієслівних форм зі значенням заклику до спільної дії, унікальність відношень полісемії й омонімії, особливості творення і вживання віддієслівних іменників і дієслів зі значенням набуття ознаки. Ці та інші особливості української мови відображені в наукових і науково-популярних публікаціях І.Р. Вихованця.

Ключові слова: дієслово, іменник, граматики, семантика, полісемія, активна дія, результативний стан.

У вже далекому 1996 р. на Міжнародному III конгресі україністів І.Р. Вихованець виклав свою концепцію створення академічної граматики української мови – граматики категорійної, адже повної граматики українська мова до того часу не мала «через відомі несприятливі обставини минулого» [Вихованець 1996: 177]. Таку працю було плановано завершити в першому п'ятиріччі XXI ст. На жаль, цим планам завадили вже інші «непереможні обставини», і 2004 р. з'явилася лише авторська «Теоретична морфологія» у співавторстві з К.Г. Городенською. 2006 р. Іван Романович виступив з уже детальнішою програмою створення нової академічної граматики в трьох томах [Вихованець 2006], і цю працю знов не було заплановано як цілісний проєкт. Отож, зараз з трьох розділів, які вчений бачив у складі повної академічної граматики, маємо лише «Морфологію» [Вихованець та ін. 2017]. Улюблений розділ граматики для Професора Вихованця – синтаксис – поки що не охоплений академічним описом, немає й нового «Словотвору», який він теж бачив як один з розділів цілісної граматики.

Мрією І.Р. Вихованця було створення на міцних теоретичних засадах національно орієнтованої граматики, яка б відображала специфічні риси саме української мови, висвітлювала її національну своєрідність. Для цього в основу опису мав лягти широкий фактичний матеріал, спеціально дібраний з багатьох джерел: «художньої літератури, публіцистики, наукової і науково-популярної літератури, офіційно-ділового мовлення, творів епістолярного жанру, сучасного розмовного літературного мовлення тощо» [Вихованець 1996: 178].

Ще у 80-ті роки ХХ ст. І.Р. Вихованець почав опрацьовувати теорію валентності дієслова, у якій дієслово постає як структурний центр речення, що «“прогнозує” семантико-синтаксичну структуру речення» [Вихованець 1988: 110], «вимагає залежних іменників для розкриття свого змісту» [там само: 111]. Валентність він запропонував розглядати як одну з дієслівних категорій, якій згодом надано статусу міжрівневої, тобто пов'язаної з трьома рівнями – лексичним, синтаксичним і морфологічним. Про це можна прочитати в обох виданнях «Морфології», де розділ «Дієслово» написала К.Г. Городенська [Вихованець, Городенська 2004: 269; Вихованець та ін. 2017: 450]. Ідеї І.Р. Вихованця щодо валентності дієслова творчо застосовані в авторському «Словнику дієслівного керування» (2017), який цього року вже перевиданий у доповненому вигляді [Колібаба, Фурса 2025]. Його ж практичні поради знаходимо, зокрема, у науково-популярних нарисах, які він регулярно публікував у журналах «Українська мова» (рубрика «Мовна мозаїка»), «Культура слова», «Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах» та об'єднав їх у популярній книжці «Розмовляймо українською» [Вихованець 2012]. Саме особливостям українського дієслівного керування присвячені етюди: «*Зрадити не можна Батьківщину*» (РУ: 70); «*Навчатися грамоти чи навчатися грамоті?*» (РУ: 82); «*Не надсилають за адресою*» (РУ: 84); «*Лунає голос чийсь: “Не можна сміятися над кимсь!!!”*» (РУ: 125).

Порівнюючи українську граматичну систему з іншими слов'янськими, насамперед російською, на яку були примусово орієнтовані граматичні праці радянського періоду, І.Р. Вихованець підкреслював особливості функціонування в цих мовах іменника і дієслова як центральних частин мови [Вихованець 2002: 8]. «Зіставлення сучасних української і російської мов за іменниковими і дієслівними параметрами показове для аргументації “іменниковості” української мови і “дієслівності” російської мови як їхніх типологічних характеристик», – зауважував він [там само: 8]. У пізнішій праці, полемізуючи з польською дослідницею Д. Вечорек, яка обстоювала дієслівний

типологічний профіль української мови [Wieczorek 1997: 30], І.Р. Вихованець наголосив на невіддільному поєднанні «дієслівності й іменниковості як характерологічної граматичної ознаки української мови, граматичного стрижня, навколо якого об'єднуються морфологічні, синтаксичні і словотвірні явища» [Вихованець 2012: 4]². Зокрема підкреслив, що «вадою багатьох україністичних граматичних студій є те, що мовознавці у своїх міркуваннях не зважають на характерологічне вирізнення української мови з-поміж інших мов» [там само: 3], тоді як «у граматичних категоріях найповніше відбито світобачення нашого народу, спосіб об'єднання слів у синтаксичні конструкції для вираження думок і почуттів, а також потенціал творення нових слів» [там само: 4].

І далі автор підкреслив кілька рис, які демонструють своєрідність граматичного акцентування дієслівності й іменниковості в українській мові. Назву лише ті, що так чи інакше пов'язані з дієсловом.

1. Українська мова, так би мовити, здебільшого власне іменникова порівняно з російською, у ній частіше спостерігаємо «неповний морфологічний перехід в іменники дієприкметників і прикметників»: укр. *завідувач* – рос. *заведующий*, укр. *командувач* – рос. *командующий*, укр. *пожежник* – рос. *пожарный*, укр. *пожежня* – рос. *пожарная* («пожежна частина»), укр. *їдальня* – рос. *столовая*, укр. *пральня* – рос. *прачечная*, укр. *приймальня* – рос. *приёмная*, укр. *складник* – рос. *составляющая* і *составная* та ін. [Вихованець 2012: 9].

2. У граматичній системі сучасної української мови закріплено тільки два полюси дієслівних співвідношень категорії стану – активна дія і результативний стан унаслідок виконання активної дії: «Замість російських пасивних особових дієслівних форм теперішнього часу з постфіксом *-ся* в українській мові використовують дієслівні форми активного стану, пор.:

² Ці погляди, як зауважує О. Пчелінцева, «насправді не суперечать одне одному, тим паче, що й автори досліджують українську мову з різних позицій – “із заходу” і “зі сходу”. Можна припустити, що українська мова справді “більш іменна” порівняно з російською і “більш дієслівна” – порівняно з польською, але очевидно, що доведення або спростування такого припущення вимагає часу і зусиль багатьох науковців» [Пчелінцева 2018: 43].

рос. *Мягкий знак пишется после мягких согласных в конце слова* – укр. *М'який знак пишемо після м'яких приголосних у кінці слова*. Українська мова витворила для вираження значення пасивного (результативного) стану пасивні дієприкметники (здебільшого) доконаного виду, а також недоконаного, коли вони вказують на результативний стан унаслідок виконання багатократної дії <...> У сучасній українській мові закріплено граматичну опозицію “дія, передавана особовими дієсловами активного стану” – “результативний стан унаслідок виконання дії”, виражений формами пасивних дієприкметників (переважно) доконаного виду і формами віддієприкметникових утворень на **-но, -то** (здебільшого) доконаного виду. Це становить одну з її [української мови. – С. С.] характерологічних морфологічних і синтаксичних ознак [там само: 9].

Саме ці особливості української мови насамперед відображені в численних практичних рекомендаціях І.Р. Вихованця.

3. Ще в монографії «Частини мови в семантико-граматичному аспекті» [Вихованець 1988] було обґрунтовано двоїстий статус дієприкметника в сучасній українській мові – тяжіння одних його форм (синтетичних) до прикметника, а інших (аналітичних) – до дієслова. У пізніших працях Іван Романович, слідом за Оленою Курило, наголошує на тому, що «найголовнішу ознаку дієприкметників становить те, що в українській мові не вживані так звані активні дієприкметники теперішнього часу» [Вихованець, Городенська 2004: 147]. Саме на цю рису спираються такі культуромовні етюдн³, як: «**Бажаючий, керуючий, початкуючий, працюючий, співаючий**» (РУ: 24). Рекомендовано вживати замість наведених у заголовку слів або іменники (*початківець, працівник, керівник*), або описові конструкції з дієсловом в особовій формі (**той, хто + дієслово**); «**Хто ви – віруючий, вірний, вірник чи вірянин?**» (РУ: 44); «**Дозвольте запитати: “Чи наступаюче буває свято?”**», у якому запропоновано вітати або з передсвятком, або вже безпосеред-

³ У книжці автор назвав їх саме етюдями, кожному з яких дав яскраву назву, нерідко римовану, яку легко запам'ятати і в такий спосіб засвоїти мовну пораду.

ньо зі святом – «без позначення часової наступності» (РУ: 88); «Дивина за стільки літ: **оточили** навіть світ» (замість росіянізму *оточуючий світ* автор пропонує **довкілля, навколишнє середовище, довколишнє середовище** і навіть малопоширені **навкілля, довкружжя**) (РУ: 94); «Має бути лиш одне: не **пануюче, а панівне**» (РУ: 96).

4. Питома граматична риса українського дієслова – синтетичний спосіб утворення дієслівних форм зі значенням заклику до спільної дії. В українських граматиках другої половини ХХ ст. як основну форму для 1-ої особи множини наказового способу наводили синтетичну – *читаймо, співаймо, ставаймо, підімо, прочитаймо, встаньмо* або ж синтетичну з часткою *хай (нехай)* [Сучасна... 1969: 389], але як цілком нормативна фігурувала й форма зі спонукальними частками *давай, даваймо, давайте* у сполученні з формами майбутнього часу доконаного і недоконаного виду або з інфінітивом: *давай будемо читати, даваймо гратися, давайте пускати вінки на воду* [там само: 390]. Цікаво, що таких форм не було, наприклад, у рекомендаціях О. Синявського 30-х рр. минулого століття [Синявський 2018: 85], про які ми, щоправда, дізналися вже у ХХІ столітті.

Саме синтетичну форму для заклику до спільної дії рекомендує вживати І.Р. Вихованець в етюді «У нашій мові – ні! – не маємо отого **“Давайте заспіваємо!”**»: «Тут доречно використовувати прості форми, наприклад, першої особи множини дієслівного наказового способу, які так виразно передають різновиди спонукальності» (РУ: 50). Навіть сама назва книжки «Розмовляймо українською» навчає правильного вживання форми наказового способу.

5. Найбільше мовних порад І.Р. Вихованця ілюструє тезу про те, що полісемія в українській мові значною мірою відрізняється від полісемії в російській (особливо це стосується дієслова як найбагатозначнішої частини мови), що спричиняє помилки в українському слововживанні, зумовлені саме інтерферентним впливом російської мови – аналогією з її полісемантичними відношеннями (явище так званої міжмовної семантичної асиметрії). Цю тему І.Р. Вихованець спеціально теоретично не

опрацьовував, але вона чітко відображена в його практичних настановах, які автор цієї статті із вдячністю використав для теоретичного і лексикографічного опрацювання проблеми міжмовної семантичної асиметрії.

Наведемо кілька прикладів: етюд одинадцятий «Якщо **важати** й **гадати**, то не **рахувати**»:

«Іноді дієслово **рахувати** використовують у значенні “важати, гадати”. Таке використання перебуває поза нормами сучасної української літературної мови. Значення “важати, гадати” властиве російському слову **считать**». І наводить приклади з художніх текстів: *Те, що в Черкасах я майже не маю друзів, зовсім не означає, що я важжаю всіх нікчемами, не гідними моєї уваги і т.д.* (Василь Симоненко); *Я повірив у нього з першого знайомства і, гадаю, не помилився* (Василь Симоненко). І далі: «У цьому ж значенні вживають дієслово **думати**: *Я завжди думав і думаю, що без гарячої любові до природи людина не може бути митцем* (Олександр Довженко)» (РУ: 32).

Зазначеній проблемі присвячено інші мовні етюди, зокрема «*Буває, що й витікає, і впливає*» (РУ: 34), у якому автор аналізує семантику обох українських дієслів. Словникова стаття дієслова **вытекает** з авторського «Російсько-українського словника міжмовних семантичних асиметризмів» інтерпретує мовну пораду так:

ВЫТЕКА́ТЬ I, НСВ. См. Вытечь	
ВЫТЕКА́ТЬ II, НСВ	
1. ‘Братъ начало (о реке, ручье)’. <i>Нева вытекает из Ладожского озера.</i>	ВИТІКА́ТИ, БРА́ТИ ПОЧА́ТОК, НСВ. [Річка Серет] <i>впадає й витікає з велетенського озера, раніше на його місці були болота й мочари, лише в п'ятдесятих чи то в шістдесятих усю ту біду розчистили, розширили й викопали пристойну водойму [Анатолій Дністровий]; У низині жебонів струмочок, що брав початок тут же у дворі з джерельця [Володимир Заєць].</i>

<p>2. ‘Являться выводом, логическим следствием чего-л.’ Одно вытекает из другого. Решение вытекало из реальных обстоятельств.</p>	<p>БЇТИ (СТАВАТИ) НАСЛІДКОМ, ВИПЛИВАТИ, НСВ / СТАТИ НАСЛІДКОМ, СВ. <i>Наслідком того також є, що цілий світ з чисельними конференціями і до цього часу не знає, що саме зробити з цими двома хижакими, – одним, що тимчасово за ґратами і другим, що безкарно й беззастережно грасує по Європі</i> [Улас Самчук]; – <i>Отож, чи не впливає з цього, що Асата служив Малхі, доки той не заробив свого прокляття?</i> [Марина Соколян]; <i>Наявний розрив у вищій освіті є наслідком прискореного індустріального розвитку одних країн і збереження аграрної економіки в інших</i> [«Вища освіта України»: Публіцистика]; <i>Катастрофа перших днів радянсько-німецької війни стала прямим наслідком того, що Радянський Союз не готувався до захисту</i> [«Експедиція ХХІ»: Публіцистика].</p>
<p>ВЫТЕЧЬ, СВ / ВЫТЕКАТЬ I, НСВ</p>	
<p>‘Вылиться струей или каплями’. Вода вытекла из треснувшего кувшина. Если же в рану и попал яд, то он должен был вытечь с кровью.</p>	<p>ВІТЕКТИ, СВ / ВИТІКАТИ, НСВ. <i>Одна бочка випала й розбилась, а вино витекло на бруківку</i> [Юрій Винничук]; <i>Та коли слуги спустилися в підвал, то почули дзюркіт вина, котре струмочком витікало з відкоркованої бочки</i> [Юрій Винничук].</p>

Інші приклади міжмовної асиметрії: «**Відчиняйте** двері й **відкривайте** виставку» (РУ: 42) (пор. рос. *открывать*); «**Телевізор, будь ласка, вмикайте, а про слово влючати забувайте**» (РУ: 47) (пор. рос. *включать*); «**Знаходиться** втрачене – і не **знаходиться** тут і там побачене» (РУ: 67) (пор. рос. *находиться*); «**Люди зустрічаються, а помилки трапляються**»

(РУ: 71) (пор. рос. *встречаться*); «Що **настоюємо** і на чому **наполягаємо**...» (РУ: 86) (пор. рос. *настаивать*); «**Розв'язали** проблему і **вирішили** опублікувати статтю на цю тему» (РУ: 118) (пор. рос. *решить*) та ін.

6. Ще одна вагома риса української мови, пов'язана з дієсловом. У теоретичних працях І.Р. Вихованець обстоює двоїсту природу вторинних іменників, зокрема віддієслівних дериватів, «лексичне значення яких не відрізняється від лексичного значення вихідних для них дієслів». І далі: «З погляду семантичних характеристик такі іменники-деривати відтворюють дієслівну семантику дії, процесу або динамічного стану» [Вихованець та ін. 2017: 75], яка є вторинною для іменникового класу. Віддієслівні іменники поширені насамперед у науковому і офіційно-діловому стилях, проте активно входять і в інші. Про те, що вони мало поширені в українській народній мові, писали наші мовознавці ще у 20–30-ті роки ХХ ст. [Смерчинський 2021: 156 і наст.]. З одного боку, українські віддієслівні іменники «більш дієслівні», порівняно зі, скажімо, російськими, бо в них зазвичай добре збережена здатність до видової диференціації, точніше – до регулярного протиставлення процесного і результативного значення (пор. *зберігання – збереження, добирання – добір, зосереджування – зосередження, регулювання – врегулювання, висаджування – висадження – висадка* і под.), що дуже важливо для термінотворення і впорядкування наукової термінології [Гінзбург 2013]. З іншого боку, нерідко вживання віддієслівних іменників у складі дієслівно-іменних зворотів – це штучне відтворення російської моделі (не завжди доречної й там). Саме цю проблему ілюструє дуже емоційний етюд «Швидше **виходьте і заходьте**», у якому відображено не лише відповідне мовне явище, а й результат «тривалої боротьби» українських граматистів з Київським метрополітенем, який від першого дня свого існування «вдаряв, як обухом по голові» (вислів Івана Романовича) шанувальників української мови фразою: «**Прискорюйте висадку і посадку!**». І тільки за рекомендацією нашого Інституту її замінено на звичну тепер і правильну: «**Виходьте і заходьте швидше!**» (РУ: 37). До речі, двері в потязі метро тепер теж не *закриваються*, а *зачиняються*, але це вже інша категорія культуромовних проблем, про яку ми говорили раніше.

Останнім часом в українській мові, особливо в наукових та публіцистичних текстах, усе більше поширюються однослівні найменування на позначення набуття (позбавлення) певної ознаки – префіксально-суфіксальні дієслова [Колібаба 2019], яким у російській відповідають дієслівно-іменні сполуки, у радянській час активно вживані й в українській мові⁴: **збожеволіти** (пор.: *зійти з розуму*, рос.: *сойти с ума*); **знепритомніти** (пор.: *утратити свідомість / притомність*, рос.: *потерять сознание, упасть в обморок*); **отямитися** (пор.: *повернутися / прийти до тями*, рос.: *прийти в себя*); **порозумітися** (пор.: *знайти спільну мову*, рос.: *найти общий язык*); **вдавати** (пор.: *робити вигляд*, рос.: *делать вид*); **поробити, зурочити** (пор.: *наслати нещастя*, рос.: *навести порчу*); **поцілити** (пор.: *по-трапити у [саму] ціль / точку*, рос.: *попасть в цель*); **позиватися** (пор.: *позивати в суд / до суду / на суд*, рос.: *подавать в суд*); **увиразнювати** (рос.: *делать выразительнее*); **висновувати** (пор.: *робити висновки*, рос.: *делать выводы*).

У разі ж, коли дієслівно-іменного сполучення не уникнути, треба обирати національно своєрідне дієслово, що не співзвучне з російським. Так, наприкінці етюду «*Не заключаймо договорів*» автор емоційно вигукує: «*А хіба важко по-людськи висловитися, тобто мовити укладати договори, угоди тощо?*» (РУ: 62). Дієслова *заключати* (як і іменника *заклучення*) немає в українських словниках, хоча СУМ, а слідом за ним і СУМ-20, увели до реєстру прикметник *заклучний* (у значенні «останній, завершальний, підсумковий» – кальку з рос. *заклучительный* (від *заклучить – заключать*), яка в українській мові не має мотиватора. В етюді «*Питаєте Ви, питаю я: “Чи варто носити ім’я?”*» (РУ: 89), крім поданого правильного сполучення *мати ім’я*, роз’яснено ще й які значення має в українській мові дієслово *носити*.

В одній зі своїх статей І.Р. Вихованець зауважив: «Вадою багатьох праць про культуру української мови є те, що мовознавці у

⁴ Додаткова відмінність між українською і російською мовами полягає в тому, що українській однослівні найменування притаманні більшою мірою, вони здебільшого стилістично нейтральні, тоді як у російській вони якщо й можливі, то нерідко мають знижене стилістичне забарвлення. Пор. укр. *збожеволіти* – рос. *сдуреть*, укр. *отямитися* – рос. *очухаться*.

своїх міркуваннях не зважають на характерологічне вирізнення української мови з-поміж інших мов. А без такого вирізнення рекомендації з питань культури мови мають непереконливий та ізольований характер, без проникнення в сутність типологічних характеристик української мови» [Вихованець 2000: 20]. На прикладі представлених моделей розв'язання культуромовних проблем продемонстровано, як тісно вони можуть бути пов'язані з теоретичним осмисленням мови, з вивченням типологічних характеристик, що вирізняють її з-поміж інших, насамперед слов'янських мов.

Окрім розглянутих у статті, що стосуються власне дієслова, це: а) особливості полісемії й омонімії інших частин мови, передусім іменника і прикметника, багатозначність яких інколи теж може бути пов'язана з дієсловом (якщо йдеться про похідні від нього) та інші лексичні особливості; б) специфіка формо- і словотворення; в) своєрідність синтаксичних конструкцій та ін. Зазначені аспекти мають бути підкреслені в теоретичних і практичних граматиках, системно зафіксовані й належно проілюстровані в різних словниках і довідниках.

Вихованець І.Р. Концепція нової академічної «Граматики сучасної української літературної мови» у 3-х томах. *Українська мова*. 2006. № 3. С. 41–47.

Вихованець І.Р. Принципи категорійної граматики української мови. *Тези та повід. III Міжнар. конгресу українців: Мовознавство* (Харків, 26–29 серпня 1996). Харків, 1996. С.177–181.

Вихованець І.Р. Про одну характерологічну синтаксичну ознаку української мови. *Лінгвістичні студії: збірник наук. праць*. Донецьк, 2000. Вип. 6. С. 20–22.

Вихованець І.Р. Розмовляймо українською: мовознавчі етюди. Київ: Пульсари, 2012.

Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ: Наукова думка, 1988.

Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови. За ред. І.Р. Вихованця. Київ: Пульсари, 2004.

Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Загнітко А.П., Соколова С.О. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія. За ред. К.Г. Городенської. Київ: Вид. дім Дмитра Бурого, 2017.

Гінзбург М. Українські віддієслівні іменники на -ння, -ття на тлі сусідніх слов'янських мов. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія: *Проблеми української термінології*. 2013. № 765. С. 3–13.

Колібаба Л.М. Реактуалізація префіксально-суфіксальних дієслів в українських наукових та публіцистичних текстах. *Українська мова*. 2019. № 3. С. 81–93. <https://doi.org/doi.org/10.15407/ukrmoiva2019.03.081>

Колібаба Л., Фурса В. Словник дієслівного керування: у 2 т. Вид. 2-ге, випр. і доп. Тернопіль: Вид-во «Підручники і посібники», 2025.

Пчелінцева О.Е. Аспектуальні властивості українського віддієслівного іменника зі значенням дії. *Мовознавчий вісник: збірник наук. праць*. 2018. Вип. 24–25. С. 42–53.

Синявський О. Норми української літературної мови. Репринт з вид. 1931 р. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2018.

Смеречинський С. Нариси з української синтакси. Репринт з вид. 1932 р. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2021.

Соколова С.О. Словник міжмовних семантичних асиметризмів: концепція та її еволюція. *Лексикографічна парадигма ХХІ століття: теорія і методологія. До 100-ліття від дня народження Леоніда Сидоровича Паламарчука: монографія*. Відп. ред. Є.А. Карпіловська; техн. ред. Ю.О. Цигвінцева. Київ: Інститут української мови НАН України, 2023. С. 501–519. URL: <https://iul-nasu.org.ua/biblioteka.html>

Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Заг. ред. І.К. Білодід, відп. ред. В.М. Русанівський. Київ: Наукова думка, 1969.

Wieczorek D. Украинский язык: Slavia Romana – Slavia Byzantina. Очерки по глагольности. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1997.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

РУ – Вихованець І.Р. Розмовляймо українською: мовознавчі етюди. Київ: Пульсари, 2012.

СУМ – Словник української мови: в 11 т. За ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

СУМ-20 – Словник української мови: у 20 т. Томи 1–15 (А-П'ЯТЬ). Київ: Укр. мов.-інф. фонд, 2015–2025. URL: <https://sum20ua.com/?wordid=0&page=0>

REFERENCES

Bilodid, I.K., Rusanivskyi, V.M. (Eds.). (1969). Modern Ukrainian literary language. Morphology. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Hinzburh, M. (2013). Ukrainian verbal nouns in *-ння*, *-ття* against the background of neighboring Slavic languages. *Bulletin of the National*

University "Lviv Polytechnic". Series: *Problems of Ukrainian terminology*, 765, 3–13 (in Ukr.).

Kolibaba, L., Fursa, V. (2025). Dictionary of Verbal government: in 2 vol. 2nd ed., corrected and supplemented. Ternopil: Vyd-vo "Pidruchnyky i posibnyky" (in Ukr.).

Kolibaba, L.M. (2019). Reactualization of prefix-suffix verbs in Ukrainian scientific and journalistic texts. *Ukrainian language*, 3, 81–93 (in Ukr.).

Pchelintseva, O.E. (2018). Aspectual properties of the Ukrainian verbal noun with the meaning of action. *Linguistic bulletin: collection of scientific works*, 24–25, 42–53. Cherkasy: ChNU im. B. Khmelnytskoho (in Ukr.).

Smerechynskiy, S. (2021). Essays on Ukrainian Syntax. Reprint from the 1932 edition. Kyiv: Vyd. dim Dmytra Buraho (in Ukr.).

Sokolova, S.O. (2023). Dictionary of interlingual semantic asymmetries: Concept and its evolution. *Ye.A. Karpilovska, ed.; Yu.O. Tsyhviutseva, tech. ed. Lexicographic paradigm of the 21st century: Theory and methodology. To the 100th anniversary of Leonid Sidorovich Palamarchuk's birth: Monograph* (pp. 501–519). Kyiv: Institute of Ukrainian Language NASU. URL: <https://iul-nasu.org.ua/biblioteka.html> (in Ukr.).

Syniavskiy, O. (2018). Norms of the Ukrainian literary language. Reprint from the 1931 edition. Kyiv: Vyd. dim Dmytra Buraho (in Ukr.).

Vykhovanets, I.R. (1988). Parts of speech in the semantic-grammatical aspect. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Vykhovanets, I.R. (1996). Principles of categorial grammar of the Ukrainian language. *Theses and reports of the III International congress of Ukrainian studies: Linguistics (Kharkiv, August 26–29, 1996)* (pp. 177–181). Kharkiv (in Ukr.).

Vykhovanets, I.R. (2000). On one characterological syntactic feature of the Ukrainian language. *Linguistic studies: collection of scientific works*, 6, 20–22 (in Ukr.).

Vykhovanets, I.R. (2006). The concept of a new academic "Grammar of the modern Ukrainian literary language" in 3 volumes. *Ukrainian language*, 3, 41–47 (in Ukr.).

Vykhovanets, I.R. (2012). Let's speak Ukrainian: Linguistic etudes. Kyiv: Pulsary (in Ukr.).

Vykhovanets, I.R. (Ed.), Horodenska, K.H. (2004). Theoretical morphology of the Ukrainian language. Kyiv: Pulsary (in Ukr.).

Vykhovanets, I.R., Horodenska, K.H., Zahnitko, A.P., Sokolova, S.O. (2017). Grammar of the modern Ukrainian literary language. Morphology. K.H. Horodenska, ed. Kyiv: Vyd. dim Dmytra Buraho (in Ukr.).

Wieczorek, D. (1997). Ukrainian language: Slavia Romana – Slavia Byzantina. Essays on verbosity. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1997. Wrocław: University of Wrocław Publishing House (in Ukr.).

LEGEND

РУ – Vykhoanets, I.R. (2012). Let's speak Ukrainian: Linguistic etudes. Kyiv: Pulsary (in Ukr.).

СУМ – Bilodid, I.K. (Ed.). (1970–1980). Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols. Kyiv: Naukona dumka (in Ukr.)

СУМ-20 – Dictionary of the Ukrainian language: in 20 vol. (2015–2025). Vol. 1–15 (A – FIVE). Kyiv: Ukr. mov.-inf. fond. URL: <https://sum20ua.com/?wordid=0&page=0> (in Ukr.).

Стаття надійшла до редакції
26.10.2025

Прийнято до друку 20.11.2025

Статтю опубліковано 29.12.25

Received 26.10.2025

Accepted for publication

20.11.2025

Published on 29.12.25

Svitlana Sokolova

THE NATIONAL SPECIFICITY OF THE UKRAINIAN VERB IN THE THEORETICAL WORKS AND PRACTICAL RECOMMENDATIONS OF IVAN VYKHOVANETS

The article highlights Ivan Vykhoanets's theoretical views on the grammatical and lexical features of the Ukrainian verb in comparison with Russian, interpreted through the lens of his language-culture recommendations presented in his popular-science publications, especially in the collection of linguistic essays "Rozmovliamo ukrainskoiu" ("Let's speak Ukrainian"). It is emphasised that the creation of a new academic grammar, grounded in robust theoretical principles, one that would reflect the distinctive features of the Ukrainian language and illuminate its national specificity, began from the moment Ukrainian statehood was restored. However, this goal was only partially achieved: only Morphology was published.

In his theoretical works, the scholar emphasised that the grammatical specificity of Ukrainian lies in the inseparable combination of verbness and nounness as a characteristic feature of the Ukrainian language. Among the specific grammatical features of Ukrainian related to the verb, we find: the completed morphological transition of participles and

adjectives into nouns; the two poles of verbal correlations within the category of voice – active action and the resultative state arising from the performance of an active action; the absence of present-tense active participles; the synthetic means of forming verbal constructions denoting an appeal to joint action; the uniqueness of polysemy and homonymy; and the particularities of creating and using deverbal nouns and verbs expressing the acquisition of a property. These and other features of the Ukrainian language are reflected in the scholarly and popular-science works of Ivan Vykhoivanets.

Key words: verb, noun, grammar, semantics, polysemy, active action, resultative state.